

de anlaşılması gerektiğini belirtir (*A'lamü'n-nübelâ*, X, 360). İbn Mâcişûn'un çok iyi rüya tabiri yaptığı, sünnete uyma titizliği yanında müsikime aşırı derecede düşkün olduğu ve muhtemelen bu sebepten dolayı sahîhlerde kendisinden hadis tahrîc edilmediği kaydedilmektedir (Kâdî İyâz, I, 365).

Kur'an'ın mahlûk olmadığını savunan İbnü'l-Mâcişûn'un bu konuda, ayrıca iman ve kader hususunda risâleler yazdığı, rivayetlerini ve fikhî görüşlerini topladığı birer kitabı bulunduğu kaynaklarda belirtilmekte, görüşlerinin çok yaygın olduğu Kayrevan muhitinde fıkha dair eserinin ilk defa Sahnûn'un talebesi Hammâd b. Yahyâ es-Sicilmâsî ve ayrıca Abdullah b. Muhammed el-Utemî et-Tûnisî tarafından rivayet edildiği söylenmektedir. Abdullah b. Abdülhakem, İbn Habîb es-Sülemî, Muhammed b. Ahmed el-Utbî, İbn Sahnûn gibi Mâlikî fikhını ilk derleyen âlimlerle onlardan sonra gelen İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî ve İbnü'l-Cellâb gibi şahsiyetler eserlerinde İbnü'l-Mâcişûn'un rivayetlerini zikretmiş, bilhassa İbn Habîb'in Medine ulemâsına ait fikir ayrılıklarına geniş yer veren *el-Vâzîha* adlı eserinde İmam Mâlik'in görüşleri yanında İbnü'l-Mâcişûn'un görüşlerine de önem atfedilmiştir. İbn Rüşd el-Cedd'in Mâlikî literatürünün en hacimli eserlerinden olan *el-Beyân ve't-ta'şîl*'i ile Venşerîsî'nin *el-Mi'yârü'l-mu'rib*'inde de İbnü'l-Mâcişûn'a sıkça atıfta bulunulmuştur (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 442; Buhârî, *et-Târîhu's-şagîr*, Beyrut 1406/1986, I, 259; II, 329; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, Beyrut 1407/1986, V, 424; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 363; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 358; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VIII, 389; İbn Abdülber, *el-İntikâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), s. 57-58; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 148, 153, 154, 162, 164; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, I, 360-365; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 166-167; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 358-362; Zehebî, *el-Kâşif* (Lecne), II, 186; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl* (nşr. Ali M. Muavaz v.dğr.), Beyrut 1416/1995, IV, 403-404; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, X, 359-360; Safedî, *Nektü'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, I, 197; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, Kahire 1351, s. 153-154; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VII, 292; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 276; Venşerîsî, *el-Mi'yârü'l-mu'rib*, Beyrut 1403/1983, XIII, 355-356 (İndeks); Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, I, 56; M. Muranyî, *Dirâsât fi meşâdiri'l-fikhî'l-Mâlikî* (Trc. Ömer Sâbir Abdülcelîl v.dğr.), Beyrut 1409/1988, s. 29, 54, 59-60, 63, 127, 157, 165, 181-185; Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, *Fehârisü'l-Beyân ve't-ta'şîl*, Beyrut 1411/1991, I, 274-276.

H. MEHMET GÜNAY

İBNÜ'L-MÂRİSTÂNİYYE

(ابن المارستانية)

Ebû Bekr Fahrüddîn Ubeydullah
b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî et-Teymî
(ö. 599/1203)

Hanbelî fakihî.

541 (1146) yılında muhtemelen Bağdat'ta doğdu. Anne ve babası Bağdat'ta bir hastahane (mâristân) hastalara bakıcıları için İbnü'l-Mâristâniyye diye tanındı. Ebû'l-Muzaffer İbnü's-Şibî, Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre, Ebû'l-Muzaffer İbnü'l-Battî, Yahyâ b. Sâbit b. Bûndâr, Şühde el-Kâtibe, Ebû'l-Hasan Abdülhak b. Abdülhâlik ve Ebû'l-Feth İbn Sâtîl'den hadis okudu. Erbil, Musul ve diğer bazı şehirlere giderek öğrenimini sürdürdü. Dinî ilimler yanında özellikle çocukluğundan beri ilgi duyduğu tıp, fizik, astronomi, felsefe ve mantık gibi ilimleri de okudu.

İbnü'l-Mâristâniyye, aynı zamanda bir Hanbelî âlimi olan Vezir İbn Yûnus ile kurduğu dostluk sayesinde adı geçen vezirin aralıklı olarak görevli bulunduğu 583-590 (1187-1194) yılları arasında Bağdat'ın nüfuzlu kişileri arasında yer aldı ve bu arada Bimâristân-ı Adudî vakıflarına nâzir tayin edildi. Bağdat'ta "dârü'lilim" adında bir ev inşa ederek buraya taşıdığı kitaplarını ilim adamlarının hizmetine vakfetti. Ancak İbn Yûnus'un 590 (1194) yılında azledilip yerine Şîf İbnü'l-Kassâb'ın vezir tayin edilmesinden sonra sorguya çekilerek kütüphanesine el konuldu ve hastahane bir süre gözetim altında tutuldu. Serbest kaldıktan sonra anne ve babasından tevarüs ettiği tecrübeler ışığında tıp ilmiyle bilfiil meşgul olmaya ve hastaları tedavi etmeye başladı, bu sayede yeniden şöhrete kavuştu. 599 yılı Safer ayında (Kasım 1202) Tiflis Emîri Ebû Bekir b. İldeniz'e elçi olarak gönderilen İbnü'l-Mâristâniyye, Tiflis'ten Bağdat'a dönüşü sırasında Nahcivan'da Çorakbent mevkiinde 1 Zilhicce 599 (11 Ağustos 1203) tarihinde vefat etti ve buraya defnedildi.

Hadis âlimleri, Hz. Ebû Bekir'in soyundan geldiğini söyleyerek Ebû Bekir künyesini kullandığı, bizzat görüşmediği kimselerden hadis dinlediğini ileri sürdüğü ve çeşitli isnatlar uydurduğu gerekçesiyle İbnü'l-Mâristâniyye'yi eleştirmişlerdir. Bilhassa çağdaşlarından İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî kendisini ağır bir şekilde tenkit

etmiş, Zehebî ise onu açıkça yalancı olarak nitelmiştir. Ancak İbn Receb, İbnü'l-Mâristâniyye hakkında daha mutedil bir dil kullanır ve İbnü'n-Neccâr'ın mübalağa ettiğini söyler.

Kaynaklarda güzel yazı yazan, edip, şair ve hatip bir kimse olduğu belirtilen İbnü'l-Mâristâniyye'nin Bağdat tarihiyle ilgili olarak *Dîvânü'l-İslâm fi târîhi Dârî's-selâm* adıyla bir eser yazdığı kaydedilir. 360 bölümden meydana geldiği söylenen bu eser, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ının zeyli niteliğinde olup (*Keşfü'z-zunûn*, I, 288) müellifin ölümü üzerine yarım kalmıştır. Sibt İbnü'l-Cevzî'nin bazı nakillerde bulunduğu (*Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 59) bu kitaptan başka İbnü'l-Mâristâniyye'nin *Siretü'l-Vezîr İbn Hübeyre* adlı diğer bir eserinden de Ebû Şâme el-Makdisî alıntılar yapmıştır (*er-Ravzateyn*, II, 200, 203).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 124; İbnü'd-Dübeysî, *Zeylü Târîhi Bağdâd* (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XV-XVIII içinde), II, 231; İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *Zeylü Târîhi Bağdâd* (nşr. Kayser Ebû Ferah, Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XVII içinde), s. 95-99; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 59; Münzirî, *et-Tekmile*, I, 469-470; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 34; a.mlf., *er-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, II, 200, 203; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ* (nşr. August Müller), Frankfurt 1416/1995, I, 304; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXI, 397-398; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 442-446; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 108-109; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Makşadü'l-erşed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, II, 71-72; Ebû'l-Yûmn el-Uleymî, *el-Menhecû'l-ahmed* (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1997, IV, 49-51; *Keşfü'z-zunûn*, I, 288; G. Makdisî, *İbn 'Aqîl et la résurgence de l'islam traditionaliste au XIe siècle*, Damascus 1963, s. 35-36; Lutz Richter-Bernburg, "İbn al-Mâristâniya: The Career of a Hanbalite Intellectual in Sixth / Twelfth Century Baghdad", *JAOS*, CII (1982), s. 265-283; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", *DİA*, XV, 529.

FERHAT KOCA

İBNÜ'L-MECDÎ

(ابن المجدى)

Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed
b. Receb b. Tîbûgâ
(ö. 850/1447)

Astronomi âlimi.

767'de (1365) Kahire'de doğdu. Dede-sinin taşıdığı Tîbûgâ (Tayboğa) adından Türk asıllı olduğu anlaşılmaktadır; İbnü'l-Mecdî künyesini de dedesinin Mecdî la-

kabından almıştır. Temel eğitimini gördükten sonra Sâlih b. Ömer el-Bulkînî ve İbnü'l-Mülakkın'dan Şâfiî fıkhı okudu. Miras hukukunu (ferâiz) kavrayabilmek için meşgul olmaya başladığı aritmetik onu geometri, astronomi ve mîkât ilmine yöneltti; zekâsı ve üstün gayreti bu alanlarda otorite sayılmasını sağladı. Özellikle Şâfiî fikhinin klasikleri arasında yer alan Mâverdi'nin *el-Hâvî'l-kebîr*'i üzerine verdiği derslere çeşitli mezheplerden din âlimleri de katılıyordu. Hayatının çoğunu sosyal ilişkilerden nisbeten uzak kalarak ilmî çalışmalarla geçirdiği, hatta bu sebeple ruhî bunalıma düştüğü halde (Sehâvî, I, 300-302) insanlar arasında dindar, nüktedan ve hayır sever kişiliğiyle tanınmıştır.

İbnü'l-Mecdî her ne kadar ferâiz ilminde bir otorite kabul edilmişse de onun asıl şöhreti astronomi alanındadır ve kendisi, İbnü's-Şâtîr'dan (ö. 777/1375) başlayarak öğrencisi Bedreddin Mardîni'ye (ö. 912/1506) kadar gelen Mısırlı astronomlar zincirinin son halkalarından biridir. Onun birçoğu günümüze ulaşmamış olan eserlerinin otuzdan fazlası bu alanda kaleme alınmıştır ve bunların bir kısmı "rubu' tahtası" denilen astronomik ölçüm aletleri hakkındadır; bir kısmı da astronomi cetvellerinden (zîc) oluşmaktadır. XIX. yüzyıla kadar Mısır'da yaygın biçimde kullanılan İbnü'l-Mecdî'nin zîclerine başka astronomlar bazı ilâvelerde bulunmuşlardır. Bu durum, bir taraftan onun çalışmalarının kendinden sonrakilere yaptığı etkiler hakkında fikir verirken bir taraftan da düzenlediği cetvellerin özgün şekillerini tesbit etmeyi zorlaştırmıştır.

Eserleri. 1. *ed-Dürrü'l-yetîm fî teshîl-i şinâ'ati't-takvîm*. Güneş, ay ve gezegenlere ait astronomi cetvellerinden oluşmaktadır. Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bazıları eksik, bazıları birbirinden farklı versiyonlar halinde bir dizi yazması bulunmaktadır. Bunların en eski tarihli olanlarından biri (Mîkât, nr. 405) cetvelleri en okunaklı şekilde ihtiva etmektedir; ancak unvan sayfası kayıptır. Daha geç döneme ait başka bir nüshanın (Mîkât, nr. 391) unvan sayfasında eserin tam adı verilmekte ve müellifi İbnü'l-Mecdî olarak açıkça belirtilmektedir. Bu yazmada Nûreddin en-Nakkâş ve İzzeddin el-Vefâî'ye nisbet edilen ilâve ay cetvelleri de vardır. Aynı tarihe ait bir başkası ise (Teymûr, Riyâza, nr. 188) Rıdvan Efendi adını taşıyan bir âlimin elinden çıkmadığı ve *ed-Dürrü'l-ye-*

tîm'in yöntemine göre hazırlanmış güneş, ay ve gezegen cetvellerini içermektedir (*ed-Dürrü'l-yetîm*'in muhtevasını veren yahut onun yöntemini takip ederek muhtevasını güncelleştiren bu yazmalar dizisinin tanıtımı için bk. King – Kennedy, IV/1 [1980], s. 62-68). 2. *İrşâdü'l-hâ'ir ilâ tahtîti fa'zli'd-dâ'ir*. Rubu' tahtası üzerindeki sinüs çizgilerinin çizilmesiyle ilgilidir. 3. *Risâle fi'l-'amel bi-rub'i'l-mukantarâti'l-mak'û'*. "el-Mukantar" (Lat. almuquantar) adı verilen ve enlemlerin izdüşümünü gösteren rub' türünün kullanılış şekli hakkındadır. Dâvûd-i Karsî tarafından yapılan şerhinin bazı yazma nüshaları bugüne ulaşmıştır (*DîA*, IX, 32). 4. *el-Menhelü'l-'azbi'z-zülâl fî takvîmi'l-kevâkib ve rû'yeti'l-hilâl*. Mîkât ilmi ve yeni hilâlin görüleceği vaktin tesbiti hakkındadır. 5. *Zâdü'l-müsâfir fî (ma'rifeti) resmi hutûti fa'zli'd-dâ'ir*. *İrşâdü'l-hâ'ir*'in bir özetidir. 6. *İrşâdü's-sâ'il ilâ usûli'l-mesâ'il*. Abdullah b. Halîl el-Mâridî'nin rub'u'd-düstûr denilen alet için yazdığı *ed-Dürrü'l-(el-Lû'lû'ü'l-)mensûr fi'l-'ameli bi-rub'i'd-düstûr* adlı eserin şerhidir. 7. *er-Ravzû'l-ezher*. "Müşettah" yahut "müşetter" olarak anılan rub' türünün kullanımına dairdir. 8. *Tuhfetü'l-a'hibâb fî naşbi'l-bâzâhenc ve'l-mih-râb*. Mescidlerde mihrap ve havalandırma pencerelerinin yerlerini tayin hakkındadır. 9. *el-Câmi'u'l-müfid fi'l-keş' an usûli mesâ'ili't-takvîm ve'l-mevâlid*. 10. *et-Teshîl ve't-takrîb fî beyâni tûruki'l-hal ve't-terkîb*. Astronomi cetvellerinin düzenlenmesine dairdir. 11. *Gun-yetü'l-fehîm ve't-tarîk ilâ halli't-takvîm*. 12. *Mecmû'u ma'hlûlât fî 'ilmi'n-nücûm*. Astronomi problemlerini topluca ele almaktadır. 13. *Cedâvilü's-sümût*. Gök cisimlerinin semt (çoğulu sümût) cetvellerini ihtiva etmektedir. 14. *Tak-dîrû(Te'âdilü)'l-kamer*. 15. *Düstûrû'n-neyyireyn*. Güneş ve ay cetvelleridir. 16. *'İkdü'd-dürer fi'l-'amel bi'l-kamer*. Ay cetvelleriyle ilgilidir. 17. *Keşfü'l-hakâ'ik fî hisâbi'd-derec ve'd-dekâ'ik*. Altmışlı sisteme dayalı aritmetik işlemleri hakkındadır. 18. *el-Mübtekerâtü'l-hisâbiyye*. Aritmetik üzerine olup Nûreddin Ali el-Farâzî tarafından şerhedilmiştir. 19. *Şerhu't-Telhîş li'bni'l-Bennâ (Hâvî'l-lübâb fî şerhi Telhîşi a'mâli'l-hisâb)*. Sehâvî bu şerhin İbnü'l-Mecdî'nin eserlerinin en hacimli olduğunu kaydetmektedir (*ed-Dav'ü'l-lâmi*, I, 301). 20. *el-Kâfi fî mîrâsi'l-ümme*. 21. *İbrâzû le'tâ'ifi'l-gavâ-*

mız ve ihrâzi şinâ'ati'l-ferâ'iz. *el-Kâfi*'nin muhtasarı olmakla birlikte ondan daha meşhurdur. 22. *Şerhu'l-Ca'beriy-ye*. Sâlih b. Sâmîr el-Ca'berî'nin Şâfiî fıkhına dair *Nazmü'l-le'âli fi'l-ferâ'iz* adlı eserine yazılmış bir şerhtir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 296-297; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, I, 300-302; Süyûtî, *Nazmü'l-işîqyân* (nşr. Philip K. Hitti), New York 1927, s. 42; a.mlf., *Bugyetü'l-lu'ât*, I, 307; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 268; Suter, *Die Mathematiker*, s. 175-177; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 158-159; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 128; Sartori, *Introduction*, III/2, s. 1528-1529; David A. King – E. S. Kennedy, "Ibn al-Majdi's Tables for Calculating Ephemerides", *MTUA*, IV/1 (1980), s. 48-68; Cemil Akpınar, "Dâvûd-i Karsî", *DîA*, IX, 32.

SADETTİN ÖKTEN

İBNÜ'L-MEDÎNÎ

(bk. ALİ b. MEDÎNÎ).

İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ

(ابن المحاملي)

Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mehâmîlî ed-Dabbî (ö. 415/1024)

Şâfiî fakihi.

368 (978-79) yılında Bağdat'ta doğdu. Mehâmîlî diye de anılır. Aslen Basralı olan Benî Dabbe kabilesinden olup Bağdat'a yerleşen Mehâmîlî ailesinin yetiştirdiği âlimlerin en seçkinlerindendir. Atalarından biri mahmil (çoğulu mehâmil) ticaretiyle uğraştığı için onun soyundan gelenler "Mehâmîlî" nisbesiyle anılmıştır. İbnü'l-Mehâmîlî, babasından ve Şâfiî âlimi Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den fıkıh, İbnü'l-Muzaffer'den hadis dersleri aldı. Kûfe'de Ebü'l-Hasan Ali b. Ebû's-Serî Abdurrahman el-Bekkâî ve akranlarından hadis dinledi. Şâfiî fikhında geniş bilgiye sahip olduğu gibi ilm-i hilâf sahasında da üstün bir seviyeye ulaştı. Ebû Hâmid'in, fıkıh ilminde kendisini geçtiğini söylediği İbnü'l-Mehâmîlî hocası daha hayatta iken ders vermeye başladı ve onun vefatından (406/1015) sonra da yerini aldı. Şâfiî müctehidleriyle ilgili tasnifte "ashâbü'l-vücûh" tabakasından sayılmaktadır. Talebeleri arasında Hatîb el-Bağdâdî, Ali b. Muhasin et-Tenûhî ve Ebû Hâtim Mahmûd b. Hasan el-Kazvîni gibi âlimler bulunmak-